

"לילה בלבנון ושלג בחרמון / בתוך הטנק עכשיו כולם בדיכאון"

בספרה, חיה מילוא מנתחת שירי חיילים משנות ה-40 עד המאה ה-21, אבל מרוב למדנות והסברים קשה לחוש את הזיעה שממנה נולדו השירים

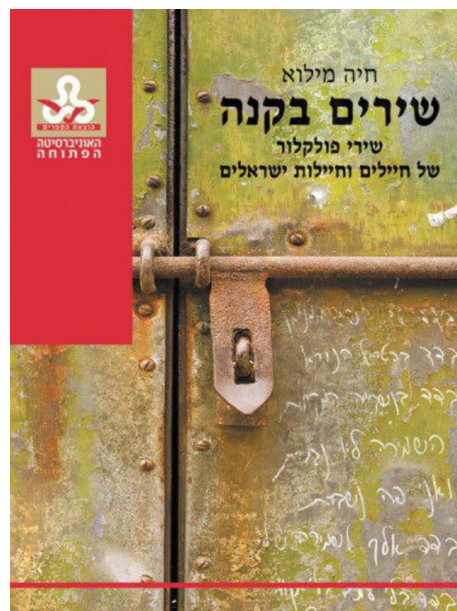
28.04.2017 13:13
יותם ראובני

**שירים בקנה: שירי פולקלור של חיילים וחיילות ישראלים
חיה מילוא. הוצאת האוניברסיטה הפתוחה, 360 עמודים, 85 שקלים**

החיילים שרים: הם שרים בימים והם שרים בלילות. הם שרים כשטוב להם וכשרע להם. הם שרים כשקשה להם במסע ובאימונים. הם שרים כשהם נחים. הם שרים ביחד, והם שרים לחוד, ויש להם שירים משלהם, גם לחיילים וגם לחיילות, שמאחדים ומנחמים אותם.

בספרה "שירים בקנה" ריאיינה חיה מילוא חיילות וחיילים ישראלים, אספה שירים שנכתבו, הועלו לרשת והופצו בידי חיילים, ליקטה שירים שנכתבו על קירות בבסיסים, וניתחה מאות שירי חיילים שכאלה מהשנים 1940 עד 2008. הספר הוא למעשה הרחבה של עבודת דוקטורט, ולכן הוא חוטא פה ושם בלמדנות יתר, אבל אני משער שלא רק אני דילגתי במהלך הקריאה משיר חיילים אחד למשנהו והופתעתי מכוח היצירה שלהם.

מילוא מודה שבשעה שבאים לחיילים ומבקשים מהם לשיר אחד משיריהם, הם נרתעים ואומרים "אה זה שטויות שאנחנו המצאנו", ולכן, למרות מאמציה הרבים, קשה לחוש את החוויה השירית, את הזיעה שממנה נולדו השירים, את המאמץ, את הזעם על המפקדים והתשוקה הצעירה לכבוש את ההר, להתגאות בעמידה במשימות שהוטלו עליהם.

הנה למשל שיר מתחילת שנות ה-40, שמופיע בפרק "זהות לאומית: משיר מזדהה לשיר מתגרה" ומעודד חיילים להתגבר על הקשיים של היומיום: "חבריה, חבריה, ראש למעלה / פרקו עול ופתחו בשירה / זמן עובר, יעבור גם הזעם / ויבואו ימי השמחה. / ולכן נצחק נגילה ונרקוד / ראש אל ראש, יד אל יד נשלב. / חיילים בנכר, מי יודע מחר / מה יביא גורלנו המר. ..."

הנימה הזו משתנה עם הזמן. הפוליטיקה חודרת יותר ויותר לשירים, גם הקיצוניות. למשל, בשירים מזעזעים שמשבחים את ברוך גולדשטיין ויגאל עמיר (״על כל אלה / על כל אלה / שמור נא לי אלי הטוב / על ברוך מרזל ... ועל גולדשטיין הקדוש״, על פי הלחן של נעמי שמר לשיר ״על כל אלה״, ו״זה היה בכיכר / היס״מ לא עזר / ואת יגאל לא עצר / כשחלפו הדקות / נשמעו יריות / והתחילו החגיגות... יגאל עמיר / תודה רבה / יושב בתא / בלי חרטה״, על פי הלחן של אביהו מדינה לשיר ״כבר עברו השנים״).

מילוא עוסקת רבות גם בזהות גברית בשירי החיילים, במיוחד בשירי הגבורה והמוות ובהומור השחור שמלווה רבים מהם. כפי שמילוא מציינת, אין בשירים הללו אידיאליזציה. לעומת זאת, יש בהם הרבה ייאוש, כמו למשל בשיר הזה משנות ה-90: ״לילה בלבנון ושלג בחרמון / בתוך הטנק עכשיו כולם בדיכאון. / מסתובב מצד לצד מנסה לישון / יש משהו זר היום / ואת רחוק מכאן / אני לבד בקור / יושב בעמדה, צופה מהבופור״ (על פי הלחן של רמי פורטיס וברי סחרוף לשיר ״הפוך״).

בדיון בזהות הגברית מתייחסת מילוא ל״תוקפנות כעיקרון מארגן״, כמו למשל בשיר הזה (על פי הלחן לשיר ״ירושלים של זהב״): ״בטולכרם כבר היינו, הורדנו מחבלים / ולקלקיליה גם נכנסנו, עם כל המובחרים / מחבלים רבים עצרנו, ביקשו לרחמים / הם לא ישכחו אותנו, את רובאית 90״, או בשיר הזה (על פי מנגינת השיר ״לעולם לא ניפרד״): ״מה עשינו / פיצענו ערבי מכות / כי סגל אי הם זונות״. ייתכן שמעבר למילים מסתתרים מעשים אכזריים ופשעים, ולכן רצוי היה להרחיב את הדיון במקום של הנקמה והזעם, באלימות העצומה שבאה לידי ביטוי בשירים הללו גם כלפי ערבים וגם כלפי נשים (״אם תרצי שאראה לך / את ביצי הגדולות / אם תרצי שאראה לך / את כל האוצרות / אם תרצי שאראה לך / מה זה זאב אמיתי / שיוצא רק פעם בחודש / ועל המרכבה הוא כלי״, שיר על פי הלחן של נעמי שמר לשירה ״העיר באפור״).

הפרק האחרון בספר עוסק בזהות נשית בשירי חיילות והוא מסקרן ביותר. הוא דן בגוף הנשי, באכילה ובהשמנה, בנשיאת הנשק, בסביבה הגברית ובאימוץ של השפה הגברית. למרבה הצער, השירים לא נשמעים מספיק אותנטיים, למשל השיר הבא (על פי הלחן ל״שיר הפרחה״), שלפי מילוא משמש בסיס להצגת זהות גברית בשביל הלוחמות והמפקדות: ״בא לי לנהוג / בא לי לטעון / בא לי לירות / ולא בא לי פק״לים / בא לי בימים / בא לי בלילות / בא לי קמ״ד 72.״

מרב ניתוחים של השירים אין התייחסות לכך ששירת החיילים הזו היא בעצם מסיכה. ההתלהבות והצעקות בשירים לא מעידות בהכרח על כך שהחיילים מורעלים. הם לא מקשה אחת. השירה שלהם מעלימה את האינדיבידואל ומשאירה קולקטיב ללא מחשבה עצמאית. באינטימיות הביתית נחשפת המלאכותיות של השירים. הם מתאימים למסגרת הצבאית בלבד, כי מה שקורה בבסיס נשאר בבסיס. מחוץ למסגרת הזו הם מעוררים בעיקר אינוחות ומבוכה.

השירה הזו היא מסיכה גם מפני שהיא מסתירה ומוחקת את האחריות האישית של החיילים, את המצוקה שלהם ואת התמודדותם עם מלחמות ועם הכיבוש, שהפך לחלק בלתי נפרד משירותם הצבאי. ולמי מיועד הספר הזה? בוודאי שלא לחיילים ולחיילות, גיבורי השירים; אולי לחוקר הפולקלור המקומי. על כל פנים, הוא חושף בפנינו קצת מהחומר שממנו עשויים החיילים שלנו, מהחומר שממנו אנחנו עשויים.

<https://www.haaretz.co.il/literature/study/premium-1.4053124>